

KAPTÁRKŐ-TÁR

A BÜKKALJA GEOTURISZTIKAI ATLASZA

BÜKKI NEMZETI PARK IGAZGATÓSÁG
EGER, 2018

IMPRESSZUM

Írta és szerkesztette, a képeket készítette:
Baráz Csaba

Lektorálták: Dr. Dobos Anna, Dr. Harangi Szabolcs,
Dr. Kiss Gábor, Dr. Lukács Réka

A fordítást készítették: Dr. Baros Zoltán,
Dr. Kiss Gábor

Archív fotók: Mihály Péter, Saád Andor
Ábrák: Mihály Péter

Borító fotó: A Szomolyai kaptárkövek
természetvédelmi terület látképe
(BNPI fotótár, Ragcsák Roland)

Címloldal fotó: A vén-hegyi IV. számú sziklavonulat
fülkéi (Szomolya) (Baráz Csaba)

Térképszerkesztés: A&Z 1.1 Térképműhely © 2018

A kiadvány előkészítését végezte: Specticon Kft.

Nyomdai munkák: Garamond 91 Kft., Eger

Grafika és tördelés: Molnár Zoltán

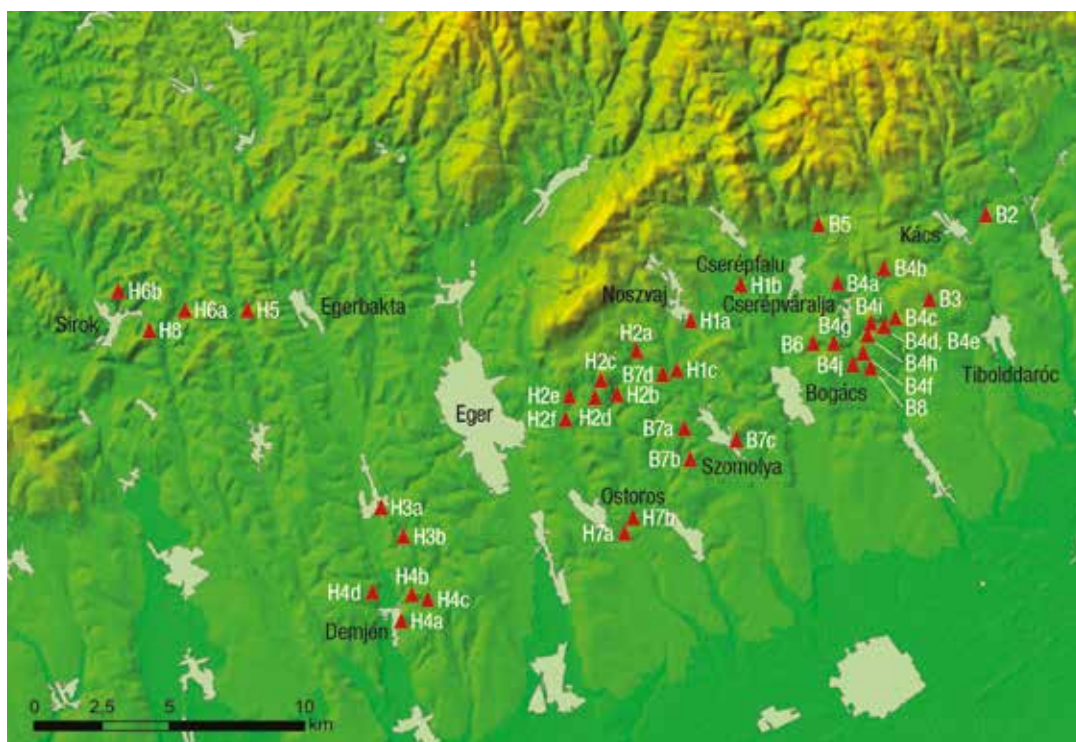
Kiadja: Bükki Nemzeti Park Igazgatóság

Felelős kiadó: Rónai Kálmánné igazgató

ISBN 978-963-9817-94-4

TARTALOM

A kaptárkövek	3
Vulkánok ideje	5
A dombvidék	7
Bükkaljai kaptárkőtár	9
Felhasznált és ajánlott irodalom	26
Térképdalok	27

A bükkaljai kaptárkövek előfordulása

A KAPTÁRKÖVEK

A kő megmunkálása, az építőkö fejtése és a népi építészetben történő felhasználása, a kőfaragás és a kőzetbe mélyített helyiségek készítése a Kárpát-medencében a Bükkalján nyúlik vissza a legrégebbi időkig. A bükkaljai kőfaragó- és kőépítészeti hagyomány, az ún. bükkaljai kőkultúra legarchaikusabb rétegét a kaptárkövek jelentik. A kaptárkövek különlegesen szép természeti értékek és egyben érdekes kultúrtörténeti emlékek. A *Bükkalja* területén, a siroki Várhegy és a kácsi Kecse-kő között több olyan sziklavonulat vagy kúp alakú kőtorony található, amelyek oldalaiba a régmúlt korok emberei fülkéket faragtak. Ezek a földtani alakzatok tehát az ember formaalakító tevékenységének nyomait is magukon hordozzák, ezért régészeti, néprajzi, történeti értéket is képviselnek.

A fülkés sziklák kis csoportja fellelhető a Pilis és a Budai-hegység területén is (különösen a Tétényi-platón), de a leggazdagabb előfordulásuk Eger környékén, a Bükkalján található. Legtípusosabb csoportjuk Eger határában (Nyerges-hegy,

Mész-tető, Cakó-tető), Szomolya mellett (Vén-hegy, Kaptár-rét) és Cserépváralja környékén (Mangó-tető – Nagykúp, Furgál-völgy, Csordás-völgy) lelhető fel, de ezeken kívül Sirok, Egerbakta, Egerszalók, Ostoros, Noszvaj, Bogács, Cserépfalu, Tibolddaróc és Kács határában is találunk kaptárköveket. A Bükkalján jelenleg 41 lelőhelyen 82 kaptárkövet ismerünk, a sziklaalakzatokon pedig 479 fülkét számolhatunk össze.

A fülkés sziklákat a somolyai lakosok nevezték *kaptárköveknek*, Eger környékén *vakablakos köveknek*, máshol *köpüsköveknek*, *Ördögtoronynak*, *Nagyábaszéknek*, *Nyergesnek*, *Hegyeskőnek*, *Kecsekőnek*, *Ablakoskőnek*, *Királyszékének*, *Kőszárkánynak* mondják azokat. Legismertebbé és legelterjedtebbé a kaptárkő elnevezés vált. Ezen a néven említik tanulmányaikban a kaptárkövek rejtélyének megoldásán fáradozó kutatók is: 1865-ben *Kubinyi Ferenc*, 1885-ben és 1891-ben *Bartalos Gyula*, 1939-ben *Klein Gáspár*, a 60-as években *Saad Andor*, a 70-es évektől pedig *Mihály Péter*. Legtöbb

Vén-hegy – Kaptár-rét, VII–VIII. szikla (B.7.a)

vitát a sziklaalakzatok oldalába vájt fülkék eredete, készítésük oka váltott ki.

Az átlagosan 60 cm magas, 30 cm széles és 25–30 cm mély fülkék peremén – az épségben lévők-nél még jól láthatóan – bemélyedő keret fut körbe, széleiken néhol lyukak is kivehetők. Ezek a nyomok arra utalnak, hogy a fülkéket lefedték, a fedlapot a lyukakba vert ékekkel rögzítették. A keretnyommal rendelkező fülkék elég rendszertelenül vannak elhelyezve a sziklafalakon, a nyílások rendkívüli formagazdagsága pedig megkövetelte, hogy mindegyikhez egyedi méretű és alakú fedelet készítsenek. (Bizonyos megfontolások alapján felmerült a keretezés díszítő funkciójának gondolata is.)

A kaptárfülkék rendeltetésével kapcsolatban tehát számos feltevés, elmélet született. E téma első alapos kutatója az egri történész-régész pap, *Bartalos Gyula* szerint a kaptárkövek *síremlékek* voltak, s a fülkébe az elhunytak hamvait rejtő urnákat helyezték. A kőfülkék kifaragását eleinte a *hun-magyarokhoz*, később a *keltákhoz* illetve a *szkítákhoz* kötötte. *Klein Gáspár* Borsod megyei főlevéltáros a vakablakoknak *bálványtartó, áldozat-bemutató* rendeltetést valószínűsített, s azokat honfoglalás-kori emlékeknek tartotta. Már *Bartalos* megemlítette – hangot adva kételyeinek – a ma leginkább ismert és elfogadott véleményt, miszerint a fülkékben hajdan méhészkedtek: *„A köznép, mely a pillanat hatása alatt okoskodik, a fülkékről kaptárköveknek mondja e sziklákat, szerinte ezek a régi ember méhese lettek volna, mintha kőben és árnyékos oldalon laknék a méh.”* – írta 1891-ben az *Archaeologiai Értesítő* lapjain. A sziklaméhészeti rendeltetés legmeghatá-

rozóbb képviselője *Saad Andor* miskolci orvos volt, aki *Korek József* régésszel az 1960-as évek elején néhány ásatást is végzett kaptárkövek előterében, Cserépváralján és Szomolyán. A régészeti feltárások során előkerült 11–14. századból származó leletek azonban egyik feltevés igazolására sem szolgáltattak bizonyítékot.

Néhány évszám

- 1961-ben a kaptárkövek egyik szomolyai csoportja „Szomolyai Kaptárkövek Természetvédelmi Terület” néven országos védettséget kapott.
- 2014. november 4-én lépett hatályba a földművelésügyi miniszter 17/2014. (X. 27.) FM rendelete a kaptárkövek megóvását szolgáló természeti emlékek létesítéséről, valamint a kaptárkövek megóvását szolgáló természetvédelmi kezelési terv kihirdetéséről. A rendelet definíciója szerint a kaptárkő olyan természetes állapotú vagy ember alakította sziklaalakzat, amelynek felületén egy vagy több faragott, kultúrtörténeti jelentőséggel bíró fülke – és esetenként egyéb, hasonló jellegű megmunkálás – látható, ezért táj- és természetvédelmi, valamint kulturálisörökség-védelmi szempontból egyaránt értéket képvisel. A védetté nyilvánítás célja a természeti és kultúrtörténeti jelentőséggel egyaránt rendelkező kaptárkövek és közvetlen természeti környezetük megőrzése, valamint kutatásuk és természetvédelmi célú bemutatásuk elősegítése.
- 2016. június 17-én a Hungarikum Bizottság ülésén a kaptárkövek és a bükkaljai kőkultúra egyedülálló természeti jellege miatt megkapta a Hungarikum címet.

Vén-hegy – Kaptár-rét, V. szikla (B.7.a)

VULKÁNOK IDEJE

A Bükkaljához köthető intenzív vulkáni tevékenység (ún. pliniusi kitörések) nagy mennyiségű horzsaköves piroklasztár-üledékeket (ártufát, ignimbritet) eredményezett, amelyek különböző mértékben összehegedtek, „összesültek”, illetve diagenézisen estek át. Kisebb mértékben piroklaszt-hullással lerakódott képződmények (tufa, lapillitufa) is találhatóak a „Bükkaljai vulkáni övezetben”.

A Bükkalja több száz méter vastagságú, miocén korú, vulkáni eredetű kőzetei hagyományosan három részre tagolhatóak. Legújabbban a vulkáni kitöréseken belül nyolc fázist különítenek el.

„Alsó riolittufa-szint”

Alul helyezkedik el a legidősebb kőzetösszet, a **Gyulakeszi Riolittufa Formáció (⁹Mo)***. Nagy része ún. hullott tufa, mely sok horzsakövet, kvarcot (SiO₂) és biotitot tartalmaz. Az összesült, összeolvadt ártufa-jellegű változatát **Kisgyőri Ignimbrit Tagozat (⁹kMo)** néven különíti el a szakirodalom. A 150–450 m vastagságú vulkáni formáció K–Ar radiometrikus kormeghatározás szerinti kora **21–18,5/17,5–17,1 millió év**.

Az **MTA-ELTE Vulkanológiai Kutatócsoport vizsgálatai és a cirkon U–Pb koradatok szerint a korábban „alsó riolittufa-szintként” értelmezett Eger-ignimbrit 17,4 ± 0,3 millió évvel ezelőtt, a Mangó-ignimbrit 17,1 ± 0,3 millió éve keletkezett. Az első kitörési egység legrégebbi koradata a Csv-2 mélyfúrás által feltárt 40 m vastag horzsaköves lapillitufából, nem összesült ignimbritből származik: 18,2 ± 0,3 millió év.**

* A földtani térképen ábrázolt formációk indexe (kódjele).

Mitikus idők tanúja (B.7.a IV. szikla)

„Középső riolittufa-szint”

A **Tari Dácittufa Formáció (¹Mk)** felépítésében a hullott és áthalmazott tufák alárendelten vesznek részt, inkább különböző mértékben összesült ártufa- és ignimbrit-változatok jellemzik (**Bogácsi Ignimbrit Tagozat – ¹kMk**). A 30–50 méter vastagságú rétegzetlen kőzetösszet néhol szintén lávaszerű megjelenést (reignimbrit) mutat: a horzsakő- (salak), perlit- és obszidián-fiammék felszaporodása miatt. A középső „riolittufa-szint” K–Ar kora **17,5–16/16,7–14,9 millió év** közé esik.

A cirkon U–Pb koradata szerint a **Bogácsi egység 16,7 ± 0,3 millió éves, a Td-J 16,7 ± 0,3, a Td-L 16,2 ± 0,3 millió éves.** A Demjén-ignimbritnek nevezett képződmény (U–Pb kora **14,880 ± 0,014 millió év**) egyedi kémiai összetétele megegyezik a **tari Fehérkő-bánya és a siroki Várhegy kőzetösszetével, ami alapján ezek a feltárások összekapcsolhatók és a korábbi középső riolittufa-szinttel (Tari Dácittufa Formáció) azonosíthatók.**

„Felső riolittufa-szint”

A korábbi vélekedés szerint a vulkáni működés a badeni korszak késői szakaszában újult ki és a pannóniai korszak elejéig tartott. A piroklaszt-szórás nyomán (a pliniusi kitörési felhőkéből) uralkodóan hullott, freato-magmás (gömbkonkréciós, tufagalacsinos – Kőkötőhegyi Tagozat) és áthalmazott riolittufa, tuft és diatomit keletkezett (Bábaszéki és Szorosvölgyi Tagozat), amit a **Harsányi Riolittufa Formációba (^{1a}Mb–Pa₁)** sorolnak. A Bükkalja nyugati felén, a Felsőtárkányi-medencében található badeni és szarmata korszakba sorolt piroklasztiku-

Ignimbritsziklák a cserépváraljai Felső-szoros szurdokvölgyében

mokat **Felnémeti Riolittufa Formáció (Mb-s)** néven különítik el a Harsányi Formációtól. A tufaösszlet 150–300 méter vastagságú, ami a fiatalabb üledéktakaró alatt, mélyebbre zökkenve még tovább növekszik. A K–Ar kormeghatározások szerint a formáció kora **14,6–13,5/14,7 millió év**.

Az utolsó két nagy kitörés képződményeinek cirkon U–Pb koradata szerint a Tibolddaróci egység **14,7 ± 0,2 millió éves**, a Harsány ignimbrit **14,358 ± 0,015 millió éves**.

A Balogh Kálmán szerkesztette korábbi térképen (1964) a Bükkalja nyugati felén ábrázolt „alsó riolittufáról” bebizonyosodott, hogy badeni és szarmata üledékek közé települt, tehát a legújabb őslénytani adatok alapján a „felső riolittufa-szinthez” való tartozása igazolt. A hegység 1986-ban megkezdett földtani újrafelvételezése, azaz a harmadik reambulációjához kapcsolódó geológiai térképezés során a Bükk nyugati előterében és a Bükkalja nyugati harmadában található badeni–szarmata korszaki szilíciumgazdag vulkanitokat a **Felnémeti Riolittufa Formációba (Mb-s)** vonták össze (legújabbban: Harsány ignimbrit – a térképünkön **Harsányi Riolittufa Formáció: ^{ha}Mb–Pa.**). A Bükk hegység földtani térképén (2005) litológiai alapon a Felné-

meti Riolittufa Formáció következő egységeit különítették el:

- tufitos szint (**Mb-s^{tu}**) – üledékekkel váltakozó áthalmazott riolittufa; tufahomok, kavicsos tufahomok, tufás agyag;
- ignimbrit (**Mb-sⁱ**) – hullott és összesült riolittufa (ez utóbbi zeolitosodott);
- kovásodott változat (**Mb-s^a**) – a Tó-hegy délnyugati gerincén és a „baktai lápszemek” déli tömedrében vonulatszerűen ábrázolták.

Az utolsó térképezés során még további két, „nem egyértelmű helyzetű” piroklasztikum-előfordulást soroltak a Felnémeti Riolittufa Formációba: a Berva-bérc tetején már Schréter Zoltán által is ábrázolt limnokvarcitot és a hegység belsejében, a Pazsag – Nagy-Ökrös térségében (Hosszú-völgy) található néhány zeolitosodott, összesült riolittufa-foltot. (Egy 1983-as vizsgálat ez utóbbi vulkáni képződmények kémiai összetételét dácitosnak, radiometrikus korát 16 millió évnél határozta meg. A hosszú-völgyi ártufa jellegű piroklasztikum különlegessége, hogy az „összesült” horzsakövek körül 3–10 cm átmérőjű tufakonkréciók – minden bizonnyal kihülési sferoidok – képződtek, amik a törmelékben kimállva is megfigyelhetők.)

A Bükkalja látképe a Vár-hegy oldalából

A DOMBVIDÉK

Az emelkedő Bükk déli peremén a Pannon-beltenger visszahúzódásával egyidejűen már a felső-pannonban megkezdődött a heglábfelszín kialakulása. Az idősebb heglábfelszínnek a pliocén végére már csak szigetszerű részletei maradtak meg, a fiatalabb heglábfelszín a pliocén és pleisztocén határán formálódott. Ezt a „kettős heglábfelszínt” az areálisan formáló záporpatakok kora után a lineáris erózió feldarabolta. Főleg a pleisztocén melegebb, nedvesebb periódusaiban (az interglaciálisokban) volt jelentős a folyóvízi erózió völgymélyítő tevékenysége.

A Bükkalja erős felszabdalódását, sűrű völgyhálózatának létrejöttét tektonikai események is befolyásolták. Az Alföld pliocén végi pleisztocén eleji lezökkenését követően felgyorsuló bevágódás miatt egy *erősen tagolt felszínű dombvidéki táj* született meg a holocén elejére.

A pleisztocén hidegebb periódusaiban, a glaciálisokban, különösen azok hűvös, rövid nyarú, hideg száraz telű szakaszaiban a folyóvizek tevékenysége háttérbe szorult, s a felszinformálódás legfontosabb tényezője a fagyhatás, a fagy okozta aprózódás, krioplanáció és a szállítóközeg nélküli lejtős tömegmozgás (gelszoliflukció).

A riolittufa völgyoldalokon az aprózódás, a mállás, a szél és a csapadék leöblítő hatása, a lineáris erózió, a talaj- és kőzetlehardódás faragta ki az ún. *kaptárkövek* különleges kúpjait. Míg a tufatornyokat a víz, a szél és a mállás formálta ki, addig az ingóköves oszlopformákat a kőzetrepedésekben megfagyó víz feszítő ereje. A *Felső-szoros* vadregényes kőzsákjait a fagy okozta aprózódás választotta le a völgyoldalak széléről.

Furgál-völgy, II. kúp (B.4.g)

A Nyerges-hegy keleti kaptárköve (H.2.d)

Javarészt szőlők, kertek, erdők, fáslegelők, szántóföldek és gyepek határozzák meg a mozaikos agrártáj arculatát

Azonosító kód	Kaptárkő/kaptárkő-csoport neve	Település neve	Természetvédelmi oltalom	Fülkés sziklák száma	Fülkék száma
B2	Kecske-kő	Kács	TE	1	3
B3	Ablakoskő-völgy, Karud alja és árnyék	Tibolddaróc	TE	1	6
B4a	Setét-völgy	Cserépváralja	TE	1	5
B4b	Koldustasztó	Cserépváralja	NP	1	6
B4c	Köves-lápa, Karud délnyugati oldala	Cserépváralja	NP	2	11
B4d	Nagy-Bábaszék - Bábaszék	Cserépváralja	NP	1	12
B4e	Nagy-Bábaszék - Szőlő-tető	Cserépváralja	NP	1	1
B4f	Nagy-Bábaszék - Nyúl-völgy oldal	Cserépváralja	TE	1	1
B4g	Furgál-völgy	Cserépváralja	TE	5	32
B4h	Csordás-völgy	Cserépváralja	NP	5	31
B4i	Mangó-tető (Nagykúp, Kiskúp)	Cserépváralja	NP	2	30
B4j	Vén-hegy	Cserépváralja	TE	2	3
B5	Ördögtorony (Mész-hegy)	Cserépfalu	NP	1	3
B6	Hintó-völgy	Bogács	TE	1	5
B7a	Vén-hegy (Kaptár-rét, Kaptár-völgy)	Szomolya	oTT	8	117
B7b	Ispánberki-tető	Szomolya	TE	3	7
B7c	Gyűr-hegy	Szomolya	TE	1	4
B7d	Csobánka	Szomolya	TE	1	4
B8	Pokololdal (Bábaszék és a Hosszú-járó közötti vízmásás)	Tard	oTT	1	2
H1a	Farkas-kő (Pocem)	Noszvaj	TE	1	1
H1b	Dóc	Noszvaj	TE	3	6
H1c	Pipis-hegy	Noszvaj	TE	1	2
H2a	Cakó-tető	Eger	hTT	4	36
H2b	Mész-völgyi szikla	Eger	TE	1	6
H2c	Mész-hegy déli sziklacsoport	Eger	hTT	3	22
H2d	Nyerges-hegy keleti oldala	Eger	hTT	1	7
H2e	Nyerges-hegy nyugati oldala	Eger	hTT	4	20
H2f	Pajdos	Ostoros	TE	2	10
H3a	Betyárbújó (Öreg-hegy)	Egerszalók	hTT	1	1
H3b	Menyecske-hegy	Egerszalók	hTT	2	4
H3c	Kőbújó	Egerszalók	hTT	1	–
H4a	Bányaél (Kő-tető)	Demjén	hTT	1	23
H4b-c	Hegyeskő-tető és Eresztvény-völgy	Demjén	hTT, nv	8	36
H4d	Remete-völgy	Demjén	TE	1	6
H5	Szent-völgy	Egerbakta	TE	1	3
H6a	Rozsnaki-völgy	Sirok	TE	1	1
H6b	Törökasztal és Bálványkövek	Sirok	hTT	1	3
H6c	Siroki Várhegy	Sirok	hTT	2	3
H6d	Földkunyhó-tető	Sirok	TE	1	–
H7a	Vizes-völgy	Ostoros	TE	1	1
H6b	Tag-gödör	Ostoros	TE	2	5
Bükkalján összesen:				82	479

1. táblázat. A Bükkaljai kaptárkövek listája. Természetvédelmi oltalom: NP = nemzeti park, oTT = országos jelentőségű természetvédelmi terület, hTT = helyi jelentőségű védett természeti terület, TE = természeti emlék. 2014 óta a 17/2014. (X. 27.) FM rendelet alapján minden kaptárkő természeti emlék kategóriában, természetvédelmi oltalom alatt áll.

BÜKKALJAI KAPTÁRKÖTÁR

Kács

B.2 – Kecske-kő

17 18

A Kács község keleti határában emelkedő **Kecske-kő-tető** nyugati riolittufa-vonulatán mindössze három rossz állapotú fülke és három alakatlan fülke nyom, valamint a csúcsba befargott lyuk látható.

A kácsi Kecske-kő-tető kaptárköve (B.2)

Tibolddaróc, Tard

B.3 – Ablakos-kő

17 18

A Tibolddaróc melletti **Ablakos-kő-völgyben** egy alacsony sziklakibúvás tömbjein 6 kaptárfülke van. A hasadékokkal tagolt riolittufa-vonulaton egyéb faragott felületek is láthatók (talán kőfejtés nyomai). Újonnan felfedezett kaptárkő-lelőhely a két erősen megkopott fülkével rendelkező sziklatömb a Bába-szék és a Hosszú-járó közötti vízmosásban (**Pokol-oldal**: B.8)

A tibolddaróci Ablakos-kő-völgy fülkés sziklája (B.3)

Cserépváralja

Cserépváralja határában 10 lelőhelyen 20 kaptárkövet ismerünk, amelyeken összesen 132 fülke számolható össze. A kaptárkövek zöme kúp formájú, köztük impozáns méretűek is vannak.

B.4.a – Setét-völgy

15 16

A völgyfő nyugati oldalát szegélyező sziklavonulaton 5 fülke van.

A Setét-völgy kaptárfülkéi (B.4.a)

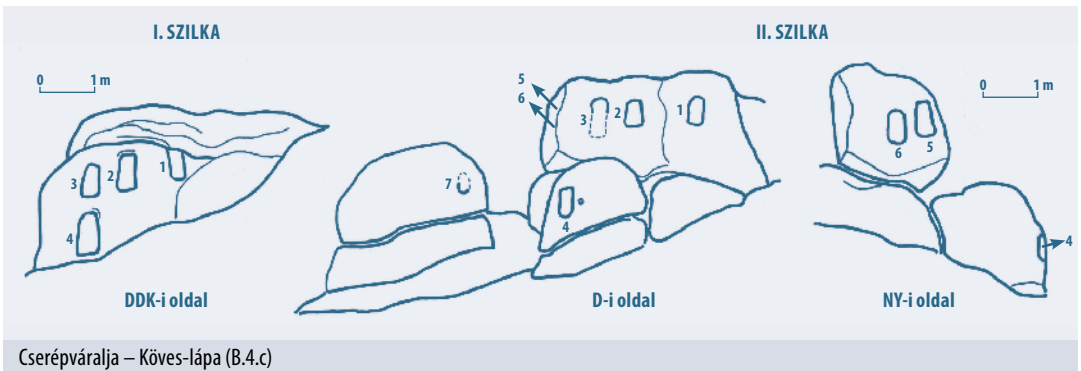
B.4.b – Koldustaszító

15 16

A Kő-völgy Felső-szoros nevű részének bejáratától keletre a Szaduszka nevű hegytető déli lejtőjén bújkik meg a **Koldustaszító** kaptárköve. Az alacsony tufapad délkeleti oldalába 6 fülkét faragtak.

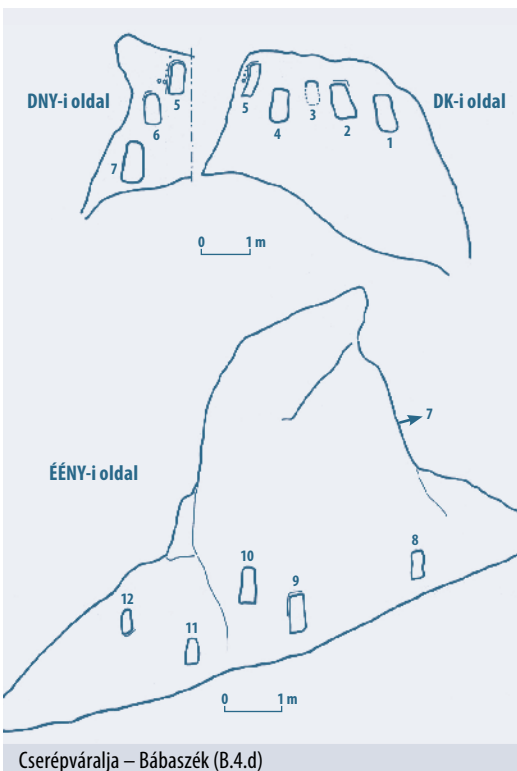
A cserépváraljai Koldustaszító kaptárköve (B.4.b)

A cserépváraljai Köves-lápa (B.4.c)

A cserépváraljai Nagy-Bábaszék ÉK-i oldala (B.4.d)

B.4.c – Köves-lápa

15 16

A Karud délnyugati oldalában húzódó, törésvonalakkal alaposan átjárt, ingókő-jellegű sziklatömbön összesen 11 fülke látható.

B.4.d – Bábaszék

15 16

A Nagy-Bábaszék északkeleti oldalán megbújó bizarr formájú kaptárkő felső, délkeleti oldalán 7 db viszonylag jó állapotú fülke, alsó, északias kitettséggű oldalán pedig 5 db fülke van.

B.4.e – Szőlő-tető

15 16

A Nagy-Bábaszék északkeleti oldalában a névadó Bábaszék nevű kaptárkő fölött egy érdekes alakú sziklatömb oldalába egy fülkét faragtak.

B.4.f – Nyúl-völgy-oldal

15 16

A Nagy-Bábaszék nevű hegytető délnyugati oldalában egy alacsony sziklapadon egy kaptárfülke van.

B.4.g - Furgál-völgy

15 16

A **Furgál-völgy** oldalában a kúpalakú kaptárkövek mint hatalmas, kővé vált cápauszonyok sorakoznak. Az öt sziklán összesen 32 db fülke számolható össze. Az I. (keleti) kúpon 8 db, a II. kúpon 7 db, a III. sziklakibúváson 2 db, a IV. kúpon 5 db, az V. kúpon 10 db fülke látható.

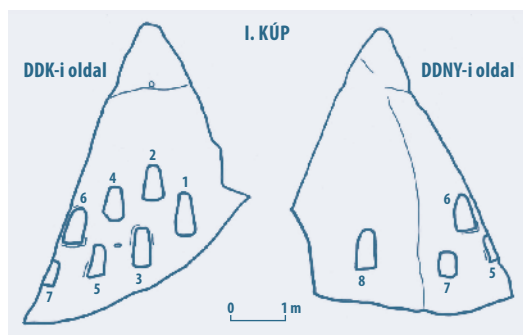
Furgál-völgy, IV. kúp, 3. és 4. fülke (B.4.g)

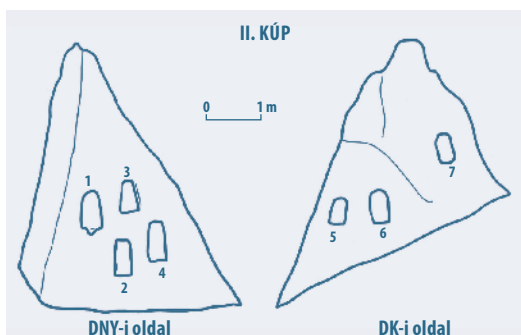
Furgál-völgy, III. szikla (B.4.g)

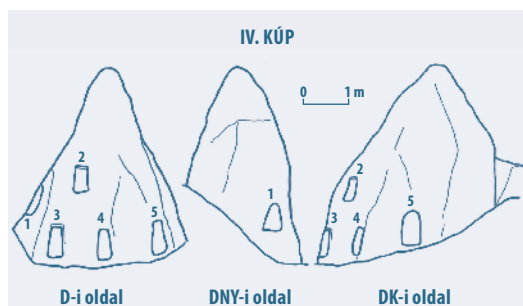
Furgál-völgy, I. és II. kúp (B.4.g)

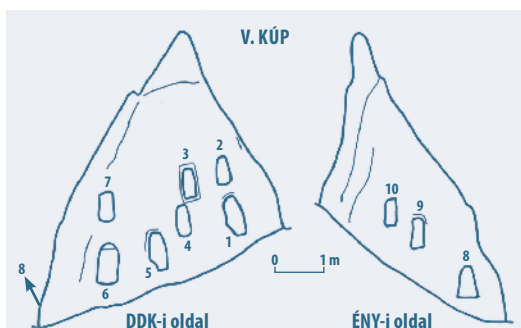
Cserépváralja – Furgál-völgy (B.4.g)

Cserépváralja – Furgál-völgy (B.4.g)

Cserépváralja – Furgál-völgy (B.4.g)

Cserépváralja – Furgál-völgy (B.4.g)

Csordás-völgy, II. kúp (B.4.h)

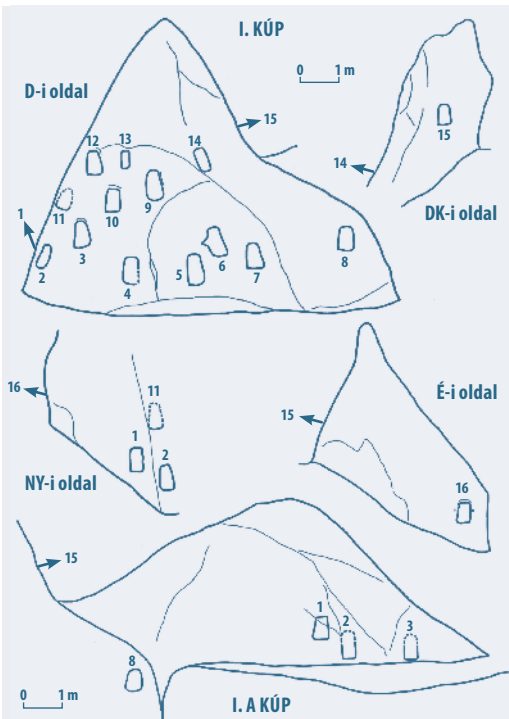
B.4.h - Csordás-völgy

15 16

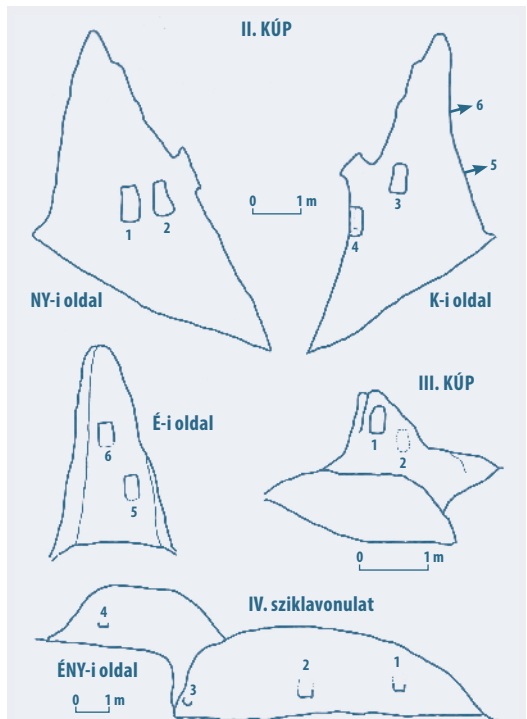
A **Csordás-völgy** kicsiny, keleti mellékvölgyében található a kaptárkövek. Az öt sziklából álló csoport I. számú kúpja a legmonumentálisabb. Erősen hasadozott, gyorsan pusztuló felületén 16 db nagyméretű fülke sorakozik. A II. számú kúpon 4 fülke látható. Geomorfológiai szaknyelven szólva a II. számú kúp igen érett stádiumban van, a kúpkőfejlődés utolsó állomására jellemző formát mutat.

Csordás-völgy, I. kaptárkő (B.4.h)

Cserépváralfa – Csordás-völgy (B.4.h)

Cserépváralfa – Csordás-völgy (B.4.h)

B.4.i - Nagykúp, Kiskúp

15 16

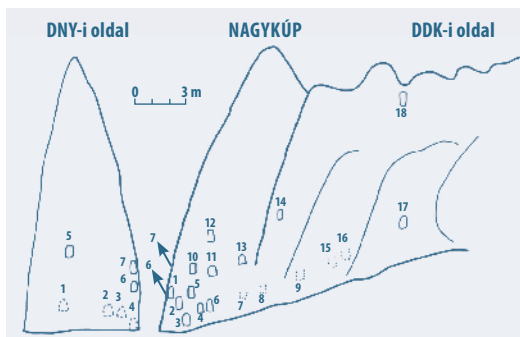
A **Mangó-tető** déli oldalából kimagasló **Nagykúp** a legismertebb kaptárkő, amit idősebb lakosok Ör-dögtorony néven is emlegetnek. A Mangó-oldal riolittufa mélyútja (Törökút, Nagykovács) alatt, meredek lejtőből emelkedik ki a 16,2 m magas tufakúp. A különleges geomorfológiai képződmény oldalán 25 db erősen elkopott fülke látható. A hegyoldalhoz alacsonyabb gerinccel, nyakkal kapcsolódó kúpkő csúcsába egy mélyedés van faragva, amely Kolacskovszky Lajos 1934-ben megjelent cikkének fotóján is jól kivehető. A kaptárkő alatti völgy felé lejtő sziklafelszínbe pedig egy csatorna, valamint gödrök vannak vájva, melyekre az 1960-as Korek József vezette régészeti ásatás során találtak.

Az ásatások nem hoztak igazán értékelhető eredményt. A kaptárkő előteréből két darab 11–12. századra datált edénytöredék (hullámvonalas kerámia) és egy karddarab (magasabb szintről pedig üvegdarab és egy kovácsoltvas méccstartó) került elő. Ezekből és a későbbi, szomolyai ásatások leleteiből azonban messzemenő következtetéseket vontak le a fülkék használatának idejére vonatkozóan. „Ezek szerint a fülkék i. sz. után a XI–XV. században voltak használatban.” Vigyázni kell azonban az ilyen kategorikus kijelentésekkel, hiszen a használati idő alsó határát – a készítés idejét – két kerámiatöredék alapján nem lehet biztosnak tekinteni!

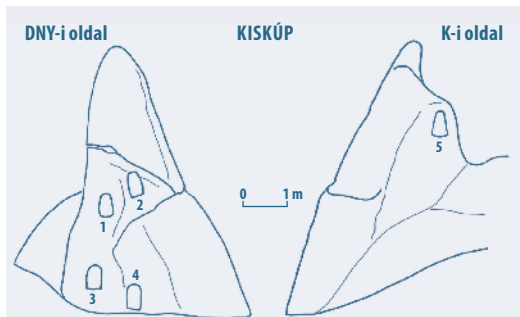
A Nagykúptól keletre lévő **Kiskúpon** 5 fülke van.

A cserépváraljai Nagykúp (B.4.i)

Cserépváralja – Nagykúp (B.4.i)

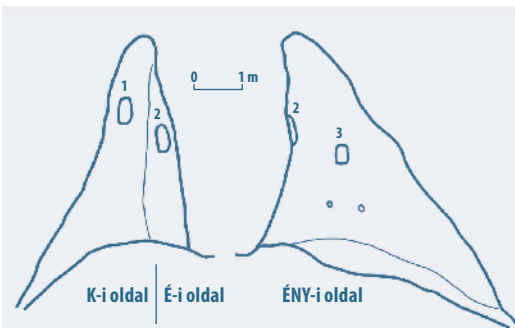
Cserépváralja – Kiskúp (B.4.i)

A cserépváraljai Kiskúp (B.4.i)

A cserépváraljai Vén-hegy I. kaptárköve (B.4.j)

Cserépfalu – Ördögtorony (B.5)

A cserépfalui Mész-hegy kaptárköve, az Ördögtorony (B.5)

B.4.j – Vén-hegy

15 16

A Vén-hegy erdős oldalában két kisebb sziklakibukkanásba faragtak egy, illetve két fülkét.

Cserépfalu

B.5 – Ördögtorony

5 6 15 16

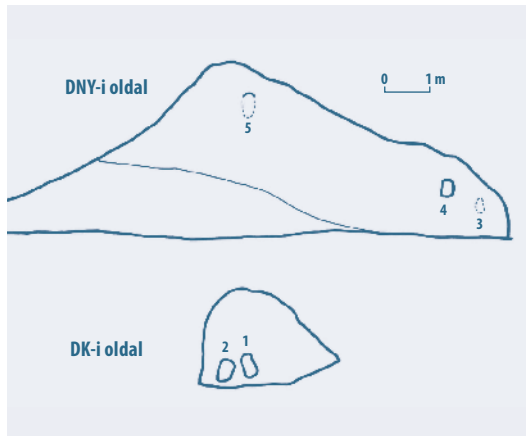
Cserépfalutól északkeletre található a **Mész-tető**, melynek délnyugati oldalában, a plató pereme alatt néhány tufakúp látható. Ezek egyike az Ördögtoronynak nevezett sziklatorony, melyen 3 db fülke van.

Bogács

B.6 – Hintó-völgy

15 16

A bogácsi **Hintó-völgy** északi oldalán lévő lapos kúp alakú sziklán 5 db erősen elkopott fülke nyoma fedezhető fel.

Bogács – Hintó-völgy (B.6)

A bogácsi Hintó-völgy kaptárköve (B.6)

Szomolya

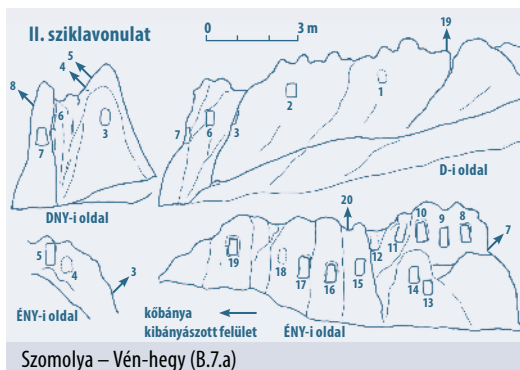
Szomolya község határában négy lelőhelyen, 13 kaptárkövön, összesen 132 db fülke van. Ebből 117 db egy lelőhely 8 kaptárkövén található, s ugyanitt egyetlen kúpon 48 db fülkét lehet összeszámolni (Vén-hegy délnyugati oldala, Kaptár-rét).

B.7.a – Vén-hegy (Kaptár-rét, Kaptár-völgy)

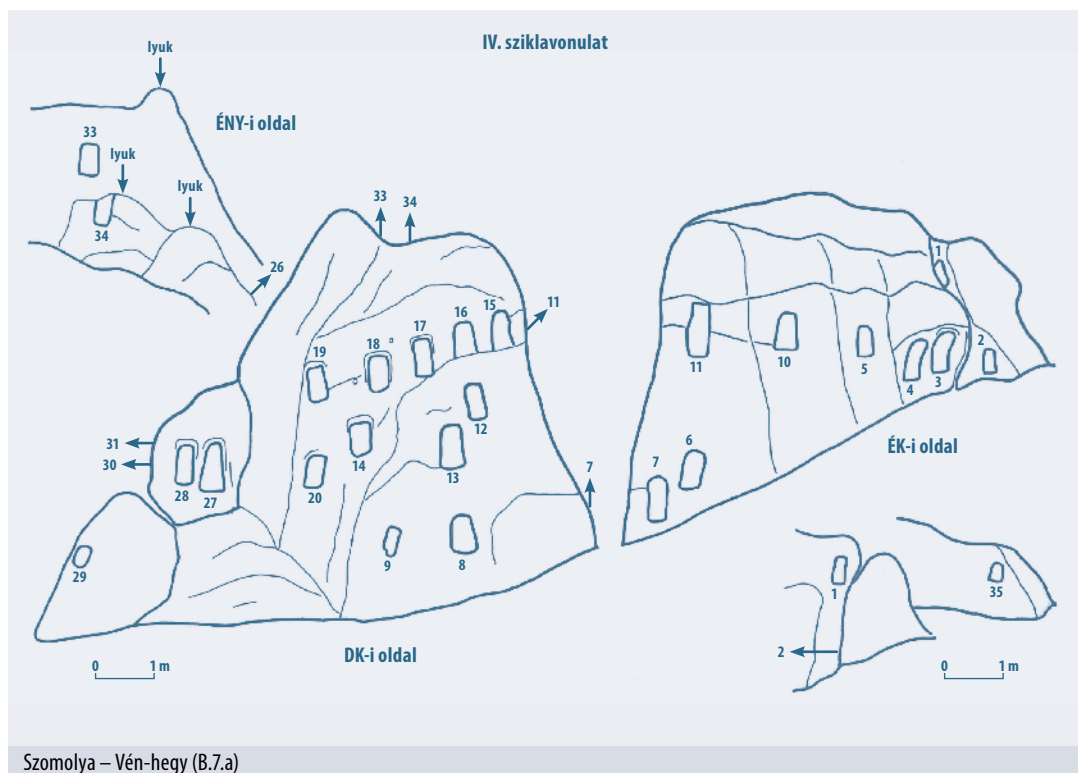
15 16

A **Kaptár-völgy** fölött, a **Vén-hegy** délnyugati oldalában lévő hatalmas kúpokkal, sziklaormokkal tagolt riolittufa vonulat 8 egymástól jól elkülöníthető kaptárkövet foglal magába.

A kaptárkövek területén 1958-ban kőbányát nyitottak. Ezt követően többen is felszólaltak a kaptárkőcsoport megmentése érdekében, sürgetve védetté nyilvánításukat. A cikket követően a megyei tanács betiltotta a kőbányászatot, ami addigra már tetemes károkat okozott. 1960-ban végleg rendeződött e természeti és kultúrtörténeti emlékek sorsa: az Országos Természetvédelmi Tanács természetvédelmi területté nyilvánította a sziklavonulatot.

A szomolyai Vén-hegy VII. kaptárköve (B.7.a)

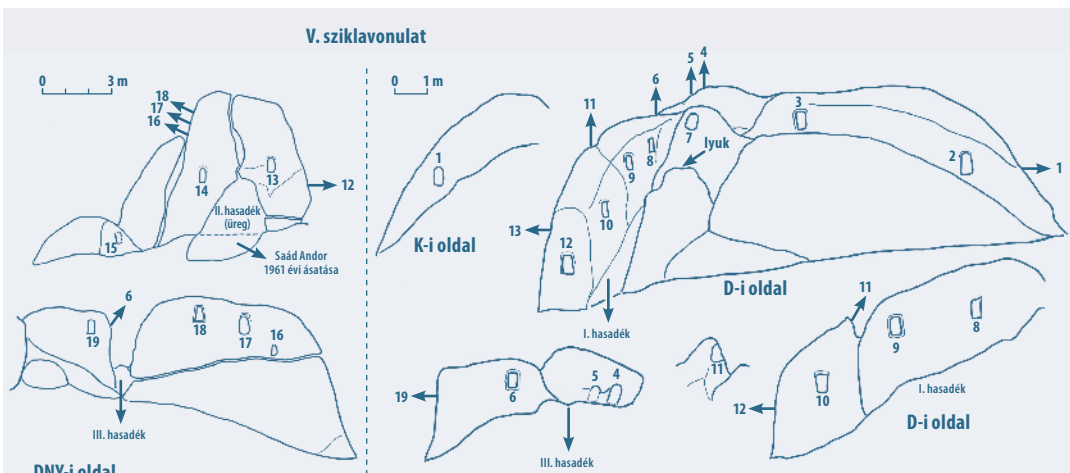
A szomolyai Vén-hegy IV. kaptárköve, a Király széke (B.7.a)

A szomolyai Vén-hegy VIII. kaptárköve (B.7.a)

A Kaptár-völgy aljából közelítve a sziklacsoporthoz felé az I. sziklát pillantjuk meg először, ami egy kisebb méretű kúp, melyen egy fülke van. Maga a sziklavinovat ettől felfelé 50 méterre kezdődik: a II. szikla egy szfinx-szerű kőzetborda, amelyen 20 fülke sorakozik. A déli oldal már nagyon lekopott, az északnyugati oldalon viszont nagyon szép fülkék láthatók. Némelyiken a keret és keretátvágás is jól kivehető (pl. 16., 19. számú fülkék).

A völgyoldal peremén egykor legmagasabbra emelkedő sziklavinovat (III. szikla) felső részét a kőbányászat teljesen elpusztította. A megmaradt alsó szinten 8 fülke menekült meg. Ehhez a vonulathoz kapcsolódik a völgyet uraló, legimpozánsabb IV. sziklatömb (Királyszéke), melyen 48 db fülke van. A sziklát átszelő hasadékban (Kutyaszorító) is találunk fülkéket. A 11. számú fülkének csak a hátlapja maradt meg, de annak 112 cm-es magassága alapján kiérdemelte a legnagyobb ismert kaptárfülke címet. Feltűnően sok a nagyméretű fülke: a nyílásmagasságuk általában 60 cm fölött van, nem egy meghaladja a 80 cm-t, sőt a 90 cm-t is (a IV. sziklán 64,5 cm az átlagmagasságuk), a hátlap magassága általában 10 cm-rel kisebb, mint a nyílásperem magassága (54,7 cm); nyílásszélességük pedig alul átlag 32,2 cm, felül 26,5 cm. Bartalos Gyula és Kolcskovszky Lajos cikkeikben erről a IV. számú kúpról közöltek fényképet, amit tehát Királyszékének neveznek. Ez annak bizonyítéka, hogy már azokban az időkben is – a kőbányászatot megelőzően – ez volt

Szomolya – Kaptár-rét (B.7.a)

a legsajátosabb, legszebb, legmegragadóbb kaptárkő! A kúpok csúcsaiba itt is egy-egy kerek lyukat faragtak, amelyek rendeltetését nem ismerjük, arról csak sejtéseink vannak.

Az V. sziklavonulaton 20 fülke és egy természetes hasadék mentén kialakult, barlangszerű üreg látható. 1961-ben itt végzett ásatást Korek József és Saád Andor. Az üreg feltöltésében és az előtérben kitérített szelvényben 36 db 14–15. századi kerámia-töredéket találtak. (Ezek és a cserépváraljai leletek alapján határozták meg a fülkék használatának alsó és felső határát.)

A VI. sziklakibúvás tulajdonképpen az elbányászott III. vonulat folytatása, de attól bányaterek választják el és közelebb is esik az V. vonulathoz, ezért kapta a VI. sorszámot. A sziklacsúcson mindössze egy fülke látható.

A VII. sziklavonulat egy törésekkel, hasadékokkal átjárt hatalmas tömb. A 16 fülke között több viszonylag épségben megmaradt. Itt kitűnően tanulmányozhatók a keretes fülkék hosszanti oldalát metsző bevágások, amelyek az üreget lezáró fedőlap beillesztése után is nyílást biztosítottak a fülke belsejébe. Ezeket többen röpnylásoknak, a méhek közlekedését biztosító vajatoknak tartják, de másféle szerepük is lehetett. A VIII. kúp formájában a cserépváraljai tufatornyokat idézi. Rajta 3 db fülke van, amelyek közül az 1. számú hossz tengelye annyira ferde, hogy megkérdőjelezi a méhtartás lehetőségét.

B.7.b – Ispán-berki-tető;

15 16

B.7.c – Gyűr-hegy (elpusztult);

15 16

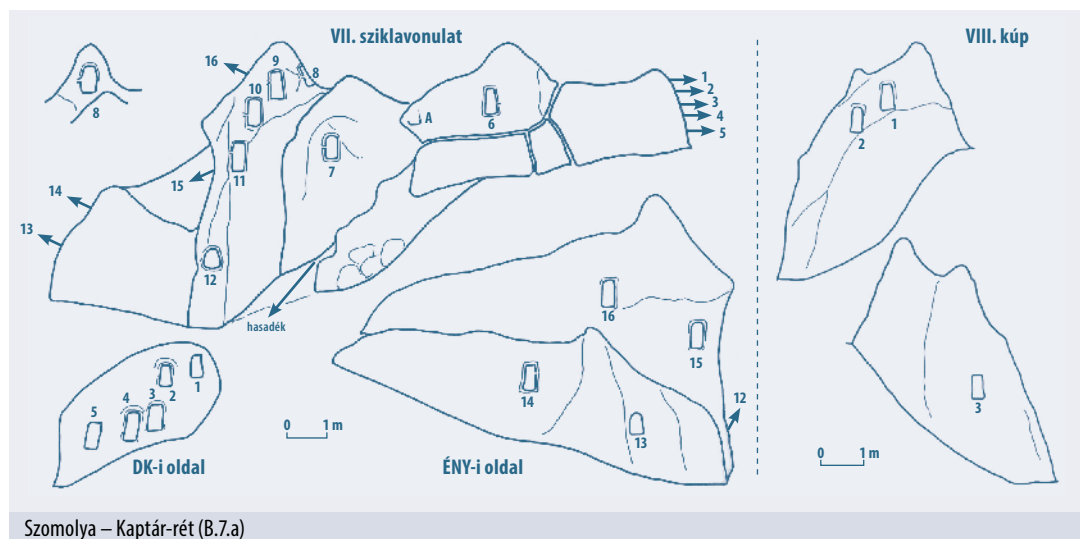
B.7.d – Csobánka

15 16

A Szomolyától nyugatra emelkedő **Ispánberki-tető** (B.7.b) peremén és nyugati oldalában, a falutól keletre fekvő **Gyűr-hegyen** (B.7.c), valamint az északnyugatra lévő **Csobánkán** (B.7.d) szintén található kaptárkövek. (A gyűr-hegyi kaptárkövet még a védetté nyilvánítás előtt elbontották, elpusztították.)

A szomolyai Ispán-berki-tető III. sziklája (B.7.b)

Szomolya – Kaptár-rét (B.7.a)

A noszvaji Farkas-kő (H.1.a)

A noszvaji Dóc I. szikla (H.1.b)

A noszvaji Pipis-hegy kaptárköve (H.7.c)

Az ostorosi Tag-gödör II. szikla (H.7.b)

Noszvaj

H.1.a – Farkas-kő

15 16

Noszvaj **Pocemnak** nevezett barlanglakásos részén – régi nevén: **Farkas-kő** – egy kaptárfülke ismert.

H.1.b – Dóc

15 16

A **Dóc** nevű határrész egyik vízmosásának oldalában két sziklán 5 db fülke található.

H.1.c – Pipis-hegy

15 16

A **Pipis-hegy** oldalán a Kánya-patak (nem régen lerombolt) öreg kőhídja felett, egy alacsony, vörös színű ignimbit sziklafalon két jó állapotú fülke van kifaragva. A lelőhelyet Mihály Péterrel közösen 1994 tavaszán fedeztük fel a tarra vágott erdő jóvoltából.

Ostoros

H.7.a – Vizes-völgy;

13 14

H.7.b – Tag-gödör

13 14

Ostoros déli végén emelkedő Verem-part túloldalán húzódik a **Vizes-völgy**, s annak egy kisebb riolittufa padján egy fülke látható. Ettől északkeletre fekszik a **Tag-gödör** vízmosásos szurdoka, melynek nyugatra néző oldalában két sziklafalon összesen 5 db kaptárfülkét találunk.

Az egri Cakó-tető II. sziklája (H.2.a)

Eger

Mai ismereteink szerint Eger keleti határában 6 leőhelyen, 12 kaptárkövön 104 fülke számlálható össze.

H.2.a - Cakó-tető 13 14 15 16

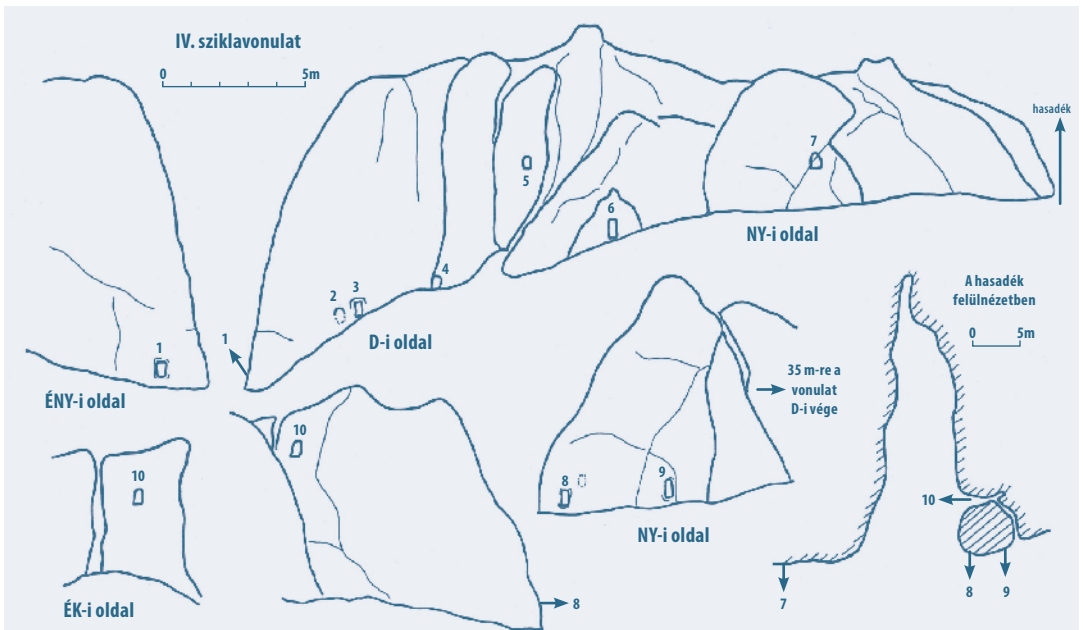
Cakó-tetőn a déli nagy sziklafal az I. sziklavonulat, amelynek aljában 20 db fülke sorakozik. (Mihály Péter 1976-os topográfiájában csak 18 szerepel, azóta két újabb, addig a szikla talajszint alatti felületén rejtőző fülke vált ismertté.) A fülkék átlagos nyílászélessége alul 28 cm, nyílásmagassága 62,5 cm, mélysége – az eredeti, nem megkopott fülkék esetében – 18–20 cm. Érdekessége a fülkének, hogy a hátlapjuk szélessége néhány centivel szinte minden esetben nagyobb, mint a külső peremé. Az 5. számú fülkének a hátlapmagassága is nagyobb, mint a nyílásáé, a boltozata nem lejt befelé, hanem emelkedik. Ennél a fülkénél furatok, lyukak is láthatók a keret mentén, ami a nyílás felső peremén duplán van kialakítva. Jó épségben maradt meg a 3. számú fülke is, körbe kerettel, a fedlap rögzítését szolgáló závarzat furataival. A 2. számú fülke egyike a néhány csúcsíves kiképzésű, gótikus formájú vakablaknak. Egy ehhez hasonló, csúcsíves boltozatú fülke látható a II. sziklán is. A kappadókiai tufatornyokat idéző,

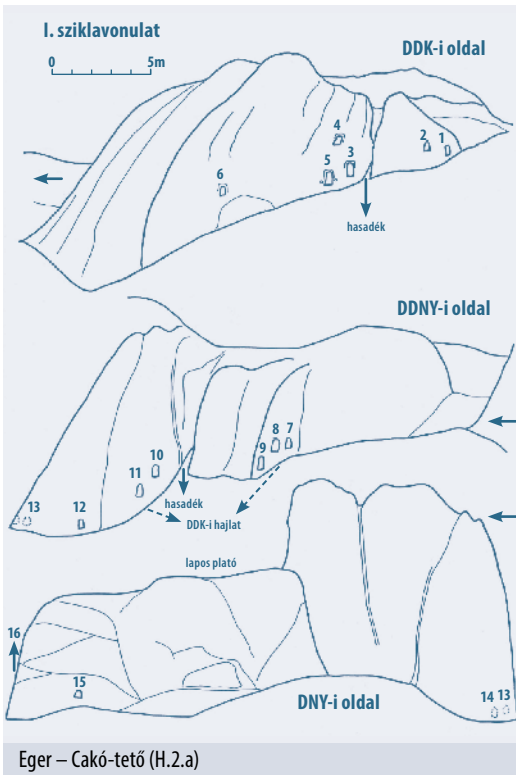
A Cakó-tető látképe

Az egeri Cakó-tető I. sziklája, 5. és 3. fülke (H.2.a)

Eger – Cakó-tető (H.2.a)

a hegyoldalból ujjként meredező, hármás csúcsú kaptárkövön 4 fülke van. A III. szikla egy kicsiny kőtömb, amelyen egy fülke található.

A IV. sziklavonulat az elsőhöz hasonlóan fél és negyed kúppalástokkal, hasadékokkal és kannelurákkal tagolt hatalmas sziklafal, melyen 11 fülkét találunk. A 10. számú megközelíthetetlen helyen, egy a vonulattól hasadékkal elkülönülő sziklatorony tetején látható, a többség azonban a talajszinthez közel lett kifaragva. Legnagyobbak a 8. és 9. számú fülkék: magasságuk 86 és 82 cm, nyílásszélességük alul 33 és 30 cm, felül 26 és 20 cm, alpmélységük 20 cm, a boltozatnál 10 és 20 cm ez az érték (ezek eredeti méretek, hiszen nem lekopott, hanem kertes fülkékről van szó).

H.2.b – Mész-völgy

13 14

A Cakó-tetőtől délnyugatra, a **Mész-völgy** keleti oldalában, a tetőhöz közel egy alacsony sziklafal húzódik. Az itt látható hat fülke mind különbözik egymástól: a 3. számú például gótikus formájú, a 2. számú pereme pedig lekerekített sarkú trapéz formáz (a fülke 64 cm magas, alapja 60 cm széles). A boltozat külső pereme ráadásul 42 cm-rel túlhallik az alaplap külső szélétől, ami lehetlenné tette, hogy a fülkében akár méhcsaládot, akár más tárgyat tartsanak.

H.2.c – Mész-hegy

13 14

A **Mész-hegy** déli lejtőjén három kaptárkö található. Az I. szikla kettős kúp formájú, tömzsi szikla, amely oldalába 4 db fülke, egyik csúcsába három különböző méretű lyuk van befaragva. A kaptárkö déli oldalán egy nagyméretű, sekély mélységű négyzetes mélyedés van befaragva (külső magas-

Az egri Cakó-tető IV. sziklája, 1. fülke (H.2.a)

Az egri Cakó-tető IV. sziklája, 8., 9. fülke (H.2.a)

Az egri Mész-völgy kaptárköve (H.2.b)

Az egri Mész-hegy I. sziklája (H.2.c)

Az egri Mész-hegy II. sziklája (H.2.c)

sága 122 cm, a belső boltozott rész hátlapja 84 cm magas, az egész 70 cm széles, a hátlap befelé, az alaplap kifelé lejt). Az I. sziklától északnyugatra emelkedik a II. szikla lekerekített csúcsokkal tagolt kúpegyüttese, amelyen 14 eléggé elkopott fülke látható. A kőzetbe egy sziklahelyiséget is befaragtak. A napjainkban már alig kivehető 9. számú fülke fölötti ormon, a csúcs alatt kialakított, párkánnyal körülvett mélyedésre és egy befaragott lyukra Miklós Mihály Péter is felfigyelt. A pár méterre lévő III. szikla felületén 4 fülke ismerhető fel.

H.2.d – Nyerges-hegy keleti kaptárköve

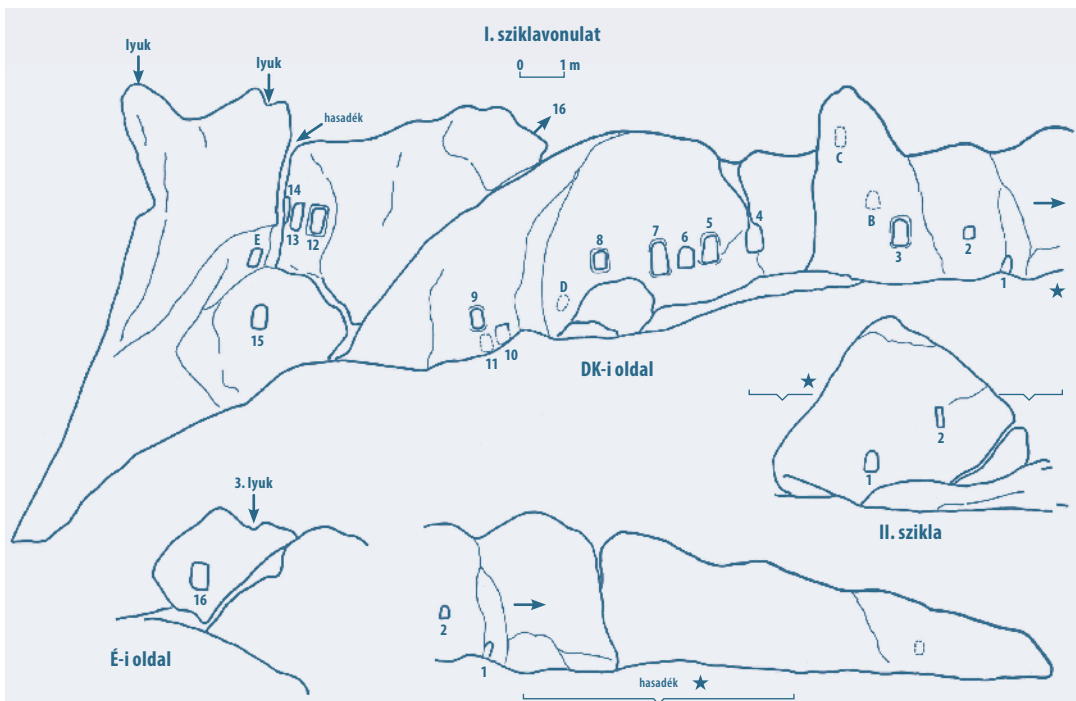
13 14

A **Nyerges-hegy** keleti oldalán – szemben a mész-hegyi kaptárkövekkel – kúp formájú szikla emelkedik, oldalán 7 fülkével, belsejében sziklahelyiséggel.

H.2.e – Nyerges-hegy nyugati kaptárköve

13 14

A **Nyerges-hegy** nyugati oldalán található a Bükkalja legrejtélyesebb kaptárköve. Azoknak a fülkés szikláknak az egyik tagja, amelyek a legkarakteresebben

Eger – Nyerges-hegy (H.2.d)

Az egri Nyerges-hegy nyugati kaptárköve 7. 6. 5. fülke (H.2.e)

Az egri Nyerges-hegy nyugati kaptárköve (H.2.e)

testesítik meg a kaptárkő fogalmát. A Nyerges megjelenésében méltó társa a cserépváraljai Nagykúpnak, a kúpkövek legszebbikének és a szomolyai Kaptár-völgy koronájának, a Királyszékének. A lapos ormú sziklavonulattól egy keskeny és mély hasadék választja el a helynek is nevet adó magas sziklatornyot. Ennek az impozáns riolittufa oszlopnak a teteje nyereg alakúra van kiképezve. A sziklavonulat délkeleti falán (I. szikla) és a különálló tömbön (II. szikla) 24 fülkét, fülkenyomot találunk. Az itt sorakozó kaptárfülkék közül néhány sajátos kiképzésű, az általánostól eltérő egyedi formát képvisel. A 3., 5., 7. és 9. számú fülkék – amelyeknél a keretek is viszonylag jó állapotban maradtak meg – annyira sekély mélységűek, hogy esetükben kétséges a méhészeti rendeltetés. Ráadásul ezek előrehajló nyílású és hátlapú fülkék, hossz tengelyük 15–35°-kal tér el a függőlegetől. (Azt tudni kell, hogy a méhek a viaszfüggőnyt fent rögzítik, a lépeket minden esetben felülről lefelé, függőlegesen építik. A mennyezetről lefelé gyarapodó sejtsorok készítése a hátlap vagy az oldallapok dőlése miatt megszakad. A lépépítést a mi esetünkben az előrehajló nyílás fedőlapja gátolja meg. Ez a fülkeforma az urnatartó szerepet is kizárja.)

Az egri Pajdos I. sziklája (H.2.f)

H.2.f – Pajdos

13 14

A **Pajdos** (Pajodos) riolittufa vonulatán (I. szikla) 9 nagyon elkopott fülke ismerhető fel. A hegy neve a hevesi, gömöri, nógrádi palócok lakta vidékeken egy hiedelemlellyel kapcsolatos. A „pajod” megszi a Napot és a Holdat. (A Pajdos-dűlő nevű szőlő-hegy valójában Ostoros településhatár része.)

A II. szikla az előzőtől északra, a mellékvölgy túlsó oldalán található. A vonulat nagyobbik kúpjába egy helyiség van befaragva, az előtte emelkedő kisebbik oldalába pedig egy nagy méretű fülke. Ezen és a helyiség szikláján egy-egy fülke nyoma vehető ki.

Az egri Pajdos II. sziklája (H.2.f)

Egerszalók

H.3.a - Öreg-hegy 11 12 13 14

A település déli részén a demjéni út melletti **Öreg-hegyen (Betyárbújó)** emelkedő tufatömbbe szintén egy bújó van vájva, amely bejárata fölött egy kaptárfülke látható.

H.3.b - Menyecske-hegy 11 12 13 14

Egerszalók határában, a Maklányvár vagy Maklyánvár dombjától délre emelkedő **Menyecske-hegyen**, két sziklavonulaton összesen 4 db fülke ismert.

Demjén

H.4.a - Bányaél 11 12

Demjén központja fölé magasodó **Bányaél** (Bányaoldal) sziklafalán 23 db fülke található, a 2. és 5. fülkék feletti mesterségesen kialakított tető felületébe faragott lyukak és csatornák mélyülnek, amelyek hasonlóságot mutatnak a Nyerges és a Törökasztal tetején lévő befaragásokkal, és amelyek nem hozhatók összefüggésbe a kőbányászattal. A 60 cm körüli magasságú fülkék közt akad egy 93 cm hátlapmagasságú ún. óriásfülke is (1. számú).

H.4.b - Hegyes-kő-tető 11 12

Demjéntől északra a Pünkösd-hegyhez kapcsolódó Hegyes-kő-bérc nyugati, sziklás vonulata a **Hegyes-kő-tető**, amelyen öt egymástól elkülöníthető kaptárkő emelkedik. A lelőhelyen egyébként összesen 11 db fülke számolható össze.

Az egerszalóki Menyecske-hegy (H.3.b)

A demjéni Bányaél 13. 16. fülke (H.4.a)

A demjéni Bányaél teteje (H.4.a)

A demjéni Hegyeskő-tető IV. sziklavonulata (H.4.b)

A demjéni Bányaél 18. fülke (H.4.a)

A demjéni Remete-völgy sziklahelyisége (H.4.d)

A demjéni Remete-völgy kaptárköve (H.4.d)

H.4.c – Eresztvény-völgy 11 12 13 14

Az innen keletre lévő **Eresztvény-völgy** nevű kaptárkölelőhely tulajdonképpen a Hegyes-kő-bérc oldalában van. A három sziklavonulaton 25 fülke lett fölmérve. Legszebb a kúppal tagolt III. szikla, amelyen 12 db fülke, a 7. számú fülke feletti csúcson egy befaragott lyuk, alatta pedig egy nyereg alakú kiképzés látható.

H.4.d – Remete-völgy 11 12

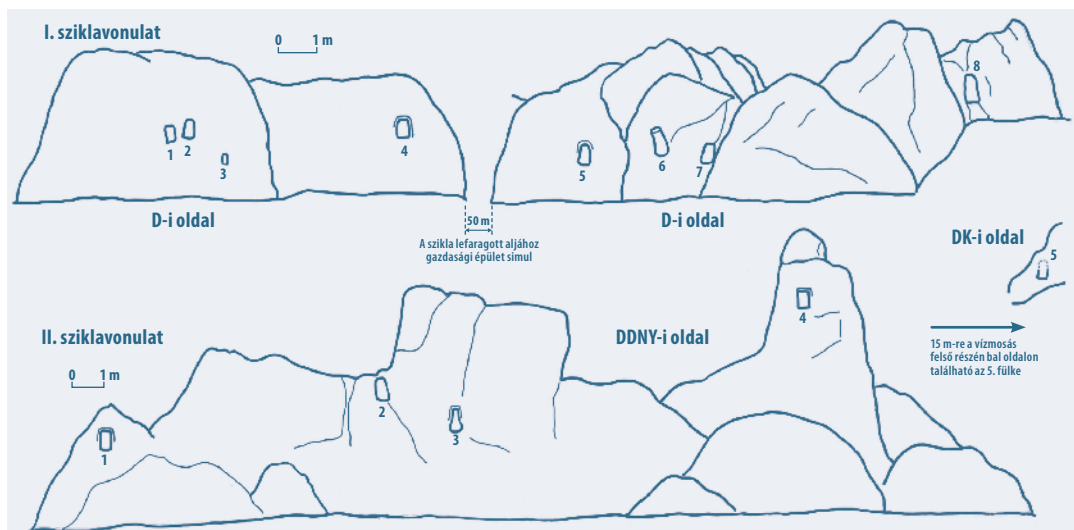
Demjéntől északra a Laskó egyik nyugati mellékvölgyében, a **Remete-völgyben**, egy sziklahelyiséget magába foglaló alacsony riolittufa sziklán 6 db – jobbára csak nyomokban fölfedezhető – fülke látható. A boltíves bejáratokkal rendelkező helyiségben is található négy tárolófülke. Innen kürtöszerű ablak nyílik a szabadba. A sziklahelyiséget Szabó János

Győző régész adattári jelentésében „pálos remete lak” néven említette.

Egerbakta

H.5 – Szent-völgy 1 2

Egerbakta nyugati határában a Szóláti-völgy felső részét nevezik Rábca-völgynek, s ennek egyik keleti oldalvölgye a **Szent-völgy**. A déli oldal hatalmas riolittufa vonulatának délnyugatra néző falán 3 kaptárfülke és két fülkeszerű nyom látható. Figyelmet érdemel a 2. számú fülke, amely szélességi adatait tekintve kitűnik az átlagos méretű fülkék közül. Ez az igen keskeny fülke sajnos már csak Mihály Péter dokumentációjában és fényképfelvételein vehető szemügyre, mert napjainkban átfaragták, kiszélesítették azt.

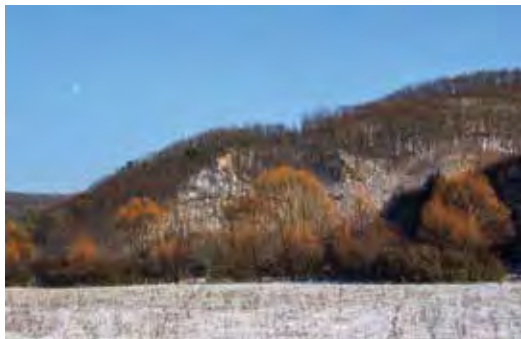
Demjén – Eresztvény-völgy (H.4.c)

Sirok

H.6.a – Rozsnak-völgy

1 2

Sirok keleti határában, a Kígyós-patak völgyének (**Rozsnak-völgy**) nyugati oldalából több sziklatorony emelkedik ki a hegyoldalból, amelyek csúcsába kapaszkodókat faragtak, de csak az egyiken találunk 1 db fülkét.

A siroki Rozsnaki-völgy kaptárkövének látképe (H.6.a)

H.6.b – Törökasztal;

1 2

H.6.c – Vár-hegy;

1 2

H.6.d – Földkunyhó-tető

1 2

Martus Ferenc – aki a Bükkalja összes kúp alakú tu-fatornyát egykor fejjel rendelkező szoboralakzatok maradványainak tekintette – a siroki **Várhegyen** emelkedő Bálványköveken és a Törökasztalon hátrózottan fülkéket említ. Martus fülkékről szóló tudósítását elfogadhatjuk, hiszen Mihály Péter 1974 márciusában a Törökasztal dácittufa tömbjén még három darab nyomról készíthetett fényképfelvételt, két évtized múltán már csak egy fülke alaplapja volt látható.

A **Törökasztal** sziklájának csúcsát lefaragták, a vízszintesre kialakított felületébe pedig kisebb-nagyobb medencék, tál alakú mélyedések, csatornák, lyukak vannak bevésve. Minden valószínűséggel a Törökasztal sziklatornyának tetejébe vajt mélyedések rendeltetésére a Szent István korabeli keresztény térítések előtti magyar ősvallás áldozati szertartásai adnak magyarázatot. Ha a kaptárkövek mibenlétét e „*pogány*” vallás, egyáltalán a keleti társadalmak hitvilágának sajátosságai felől közelítjük meg – s e kísérlethez Ipolyi Arnold Magyar Mythológiáját hívjuk segítségül –, akkor a siroki Törökasztal, az egi Nyerges, a demjéni Bányaeél, Hegyes-kő-tető és a többi bükkaljai kaptárkő csúcsába faragott lyukakra, tálszerű mélyedésekre, lefolyókkal kiképzett kőüstjeire, csatornáira tekintve mintegy megelevenednek a régmúlt idők kultikus szertartásai.

Az eddigi kutatások és az ismert analógiák alapján a kaptárköveket a bükkaljai kőkultúra szakrális elemeinek tekinthetjük.

A siroki vár (H.6.c), a Bálványkövek és a Törökasztal (H.6.b) látképe

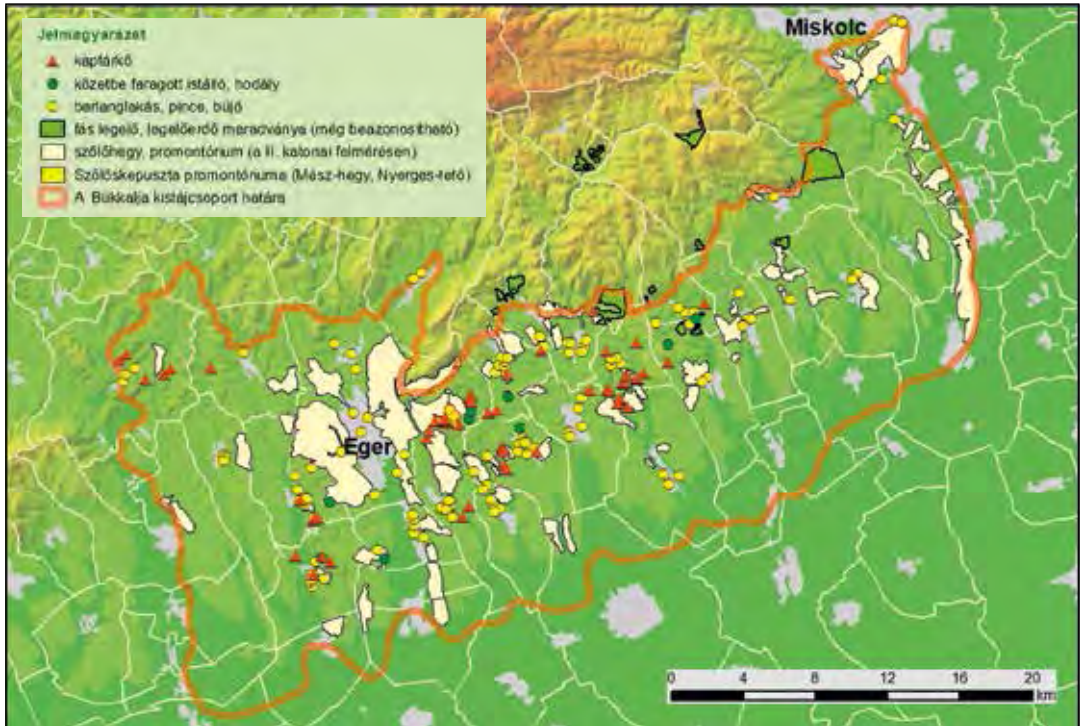
A siroki Törökasztal (H.6.b)

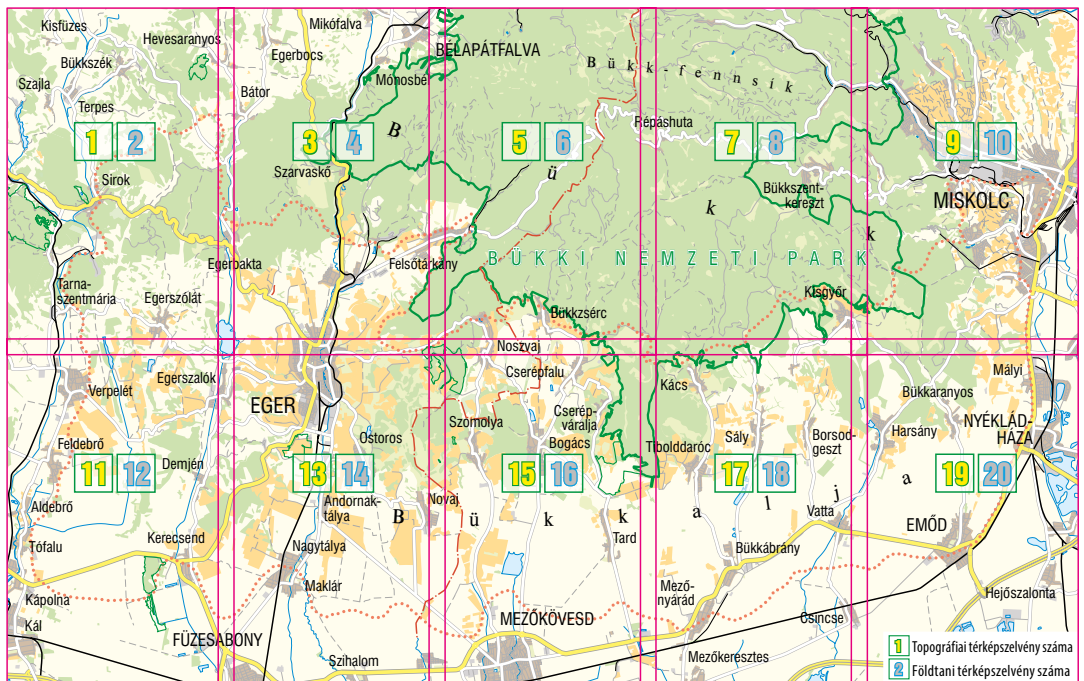
FELHASZNÁLT ÉS AJÁNLT IRODALOM

- BARÁZ CSABA (2014, 2018): Kaptárkövek földje. Tájművelés és természetvédelem a Bükkalján. Eger
- BARÁZ CSABA (2018): Bükkalja. Geoturisztikai térkép. Eger
- BARÁZ CSABA (2018): A kaptárkövek és a bükkaljai kőkultúra. Táj-tér-kép. Eger
- BARÁZ, CSABA (2015): Beehive Rock in the Bükk Foot-hills: A Landscape Born in Fire. Dénes Lóczy (ed.) Landscapes and Landforms of Hungary. World Geomorphological Landscape. Springer International Publishing, Switzerland
- BARÁZ CSABA – ILONCZAI ZOLTÁN – SCHMOTZER ANDRÁS (2007): Kaptárkövek völgye. A Szomolyai Kaptárkövek Természetvédelmi Terület. Eger
- BARÁZ CSABA – MIHÁLY PÉTER (1995–1996): A Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megyei kaptárkő topográfia újabb eredményei és a fülkék rendeltetésének vizsgálata. Egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve XXXI–XXXII. 63–105.
- BARTALOS GYULA (1891): Egervidéki „kaptárkövek” és barlangok. Archaeologiai Értesítő XI. 136–141.
- BORSOS BALÁZS (1991): A bükkaljai kaptárkövek földtani és felszínalaktani vizsgálata. Földrajzi Közlemények CXV. 3–4. 121–137.
- DOBOS ANNA (2002): A Bükkalja II. Felszínalaktani leírás. In Baráz Csaba (szerk.): A Bükki Nemzeti Park, Hegyek, erdők, emberek, Bükki Nemzeti Park, Eger, 217–228.
- HARANGI SZABOLCS (2011): Vulkánok. A Kárpát–Pannon térség tűzhányói. Szeged
- HÁMOR GÉZA – RAVASZNÉ BARANYAI LÍVIA – BALOGH KADOSA – ÁRVÁNE SÓS ERZSÉBET (1980): A magyarországi miocén riolittufa-szintek radiometrikus kora. A Földtani Intézet Évi Jelentése 1978-ról 65–73.
- LUKÁCS, RÉKA – HARANGI, SZABOLCS – MARCEL GUILLONG – OLIVIER BACHMANN – FODOR, LÁSZLÓ – YANICK BURET – DUNKL, ISTVÁN – JAKUB SŁIWINSKI – ALBRECHT VON QUADT – IRENA PEYTCHEVA – MATTHEW ZIMMERER (2018): Early to Mid-Miocene syn-extensional massive silicic volcanism in the Pannonian Basin (East-Central Europe): Eruption chronology, correlation potential and geodynamic implications. Earth-Science Reviews 179 (2018) 1–19.
- MIHÁLY PÉTER (2001): Oltárok a kaptárkövek csúcsán. Turán (XXXI.) Új IV. 4. sz. (2001. augusztus-szeptember) pp. 15–26.
- PENTELÉNYI LÁSZLÓ (2002): A Bükkalja I. Földtani vázlat. In Baráz Csaba (szerk.): A Bükki Nemzeti Park. Hegyek, erdők, emberek. Eger, 205–216.
- VARGA GYULA (1981): Újabb adatok az összesült tufatelepek és ignimbritek ismeretéhez. A Földtani Intézet Évi Jelentése 1979-ről. 499–509.

Bükkalja – kaptárkövek, kőcultúra, hagyományos tájművelés

Szelvényáttekintő térkép

The **Bükkalja** is a hilly pedimental microregion encircling Bükk Mts. from the south. The area is dissected by north-northwestern and south-southeastern oriented valleys. The morphological borders of the Bükkalja are Tarna-valley from the west and the benches of Sajó-valley from the east. The southern border is indicated by the foot of the ridges descending onto the Hevesi-plain and Borsod-Mezőség (the alluvial plain of Northern Plain – Great Hungarian Plain). The northern border is formed by the Southern Bükk Mts., approximately at the peak level of 500 m. On northeast area situated next to the Bükkhát, the Bükkalja is separated by Szinva-creek. The northwest boundary is difficult to locate, because there is no distinct geological-geomorphological barrier between the hills along Laskó stream and the Özd-Egercsei basin: many streams arrive from the Hevesaranyos-Mikófalva basin to the Bükkalja, and run towards the Great Hungarian Plain (Laskó stream, Eger stream).

The cadastre of Hungarian microregions divides Bükkalja into two sections: the Egri-Bükkalja is located west of the interfluvium between Tard and Tibolddáróc, while the Miskolc-Bükkalja lies eastward from there (hence the name „microregion group”).

The geological characteristics of the microregion group are mostly determined by volcanic rocks (Sedimentary rocks, or developed by volcanic activity) from the Miocene: rhyolitic-rhyodacite tuff and other tuffs welded at different levels (ignimbrites). However, sedimentary rocks from Oligocene, Miocene and Pliocene are also to be found here. The region has a temperate climate (temperately warm and dry weather, with hours of sunshine exceeding 1800, the average annual temperature is 8–10°C, annual amount of precipitation is 600–650 mm), and is under intensive cultivation today. In historical times, the area was covered with wooded steppe forests and had grassy, steppe-like habitats. The typical tree association of the zone is loess oaks with tartar maples (*Aceri tatarico - Quercetum*), but as of today, only fragments have survived among the vineyards, orchards, pastures and arable lands.

The hilltops, the gentle slopes of the interfluvium, and the southern slopes of the Bükkalja were (and are again today) dominated by vineyards and orchards. The landscape is characterised mostly by viti- and horticulture, and by small villages located in valley beds and basins, with woods, tillages, meadows and pastures surrounding the settlements. The main distinctive feature of the microregion evolved in close connection with this mosaic-like agricultural landscape – the so called „Bükkalja stone culture” (traditional stone culture of the Bükkalja region) is the most individual and unique representative of the area.

Due to the lithological character of the Bükkalja rocks developed by volcanic activity (ignimbritic rhyolite and dacite tuffs) of the area are outstandingly consistent but well-carvable -, working with stone (masonry, cutting, quarrying) became a significant tradition in settlements of this regional unit.

Quarrying, using rocks in folk architecture, hewing and carved dwellings have the longest history in this area within the whole Carpathian Basin. The root (the most archaic layer) of this stone culture is reflected in ancient rocks with carved formations: the so called beehive rocks. These man-made geomorphic values are very mysterious, because we still only guess their age, their purpose and their creator(s).

The hundreds meters thick volcanic rocks of Bükkalja, formed in the Miocene, can be divided into 3 layers:

Lower Tuff Horizon – The oldest rock beds - Gyulakeszi Rhyolite Tuff Formation („lower rhyolite tuff) from the Ottngian stage - can be found at the bottom. It mostly consists of air-fall tuff, plenty of pumice, quartz (SiO₂) and biotite. Literature sets apart a special, rhyolite tuff-like, welded variety under the name of Kisgyőri Ignimbrite Member. The radiometric age of the 150–450 m thick volcanic formation is between 21 and 18,5 Ma.

Middle Tuff Horizon – at the end of Karpatian stage, a new volcanic eruption cycle started, resulting in the formation of a dacitic ignimbrite bed. Air-fall and allothigenetic tuffs took only minor part in the formation of the Tar Dacite Tuff Formation („middle rhyolite tuff”); the most typical components were rhyolite tuff and ignimbrite varieties, welded at different levels (Bogács Ignimbrite Member).

The 30–50 m thick unstratified rock bed also carries lava-like features (rheomorphic ignimbrite), due to the increasing amount of pumice stones (clinkers) and perelite- and obsidian-flames (flammés).

The radiometric age of the central rhyolite-tuff level is between 17,5–16 Ma.

Upper Tuff Horizon – after another dormant period, volcanic activity restarted in the late Badenian stage, and lasted until the beginning of Pannonian stage. As a result of tuff explosion from the eruption centre, distant from the Bükkalja, the typical variants are mostly air-fall, phreatomagmatic (spherical concretionary, pelleted – Kökötőhegy Member), allothigenetic rhyolite tuff, tuffite and diatomite (Bábaszék and Szorosvölgy Member), ranged to Harsány Rhyolite Tuff Formation („upper rhyolite tuff”). The welded ignimbrite varieties are totally absent in the 150–300 m thick tuff bed.

Radiometric examination sets the age of the formation between 14,6–13,5 Ma. The tephras from the Badenian and Sarmatian stage that compose the hills between the Mátra and the Bükk Mts. on the western side of the Bükkalja, are separated from the Harsány Formation under the name of the Felnémet Rhyolite Tuff Formation.

On the rising south edge of the Bükk Mts., pedimentation started at the time of the retreat of Pannon inland sea. By the end of the Pliocene, only island-like fragments of the older pediment had remained. After the age of rain streams - that had been forming the surface subareally -, this „dual pediment” was cut up by linear erosion. The valley-deepening activity of stream erosion was especially significant during the warmer and more humid periods of the Pleistocene (in interglacial periods).

Tectonic activity also contributed to the dissection of the Bükkalja, as well as to the formation of its many valleys. After the separation of the Great Hungarian Plain (at end of Pliocene/beginning of Pleistocene), the accelerated incision (vertical erosion) activity had created a strongly dissected hilly landscape by the beginning of the Holocene.

In the colder periods of the Pleistocene (during glacials) - especially in periods of long, cold and dry winters and short, cool and humid summers -, the surface forming activity of flowing waters was superceded by freezing, cryoplanation and gellisolifluction.

Fragmentation, weathering, the rinsing effect of precipitation and wind, linear erosion, soil and rock erosion have together created the unique cones of the so-called beehive rocks on the rhyolite tuff valley slopes. Tuff towers were formed by water, wind and weathering; the balanced rocks are the result of the stretching force of water freezing and thawing in the cracks. The balanced rocks of Felső-szoros were detached from the edge of ignimbrite-plateaus by frost activity and cryoplanation processes.

Beehive rocks are more than just remarkable natural values: they are also interesting relics of cultural history. In the Bükkalja region - from Vár hill in Sirok, to Kecse-rock in Kács - there are several groups of rocks and conical stone towers with carved niches made by ancient people. As these geological forms carry the marks of human form-shaping activity, they also represent archaeological, ethnographic, historic values.

A small group of these burrowed stones can be found in the area of the Pilis and Budai Mts. (especially on the Tétény plateau), but they are the most common in the Bükkalja, around Eger. Their most typical groups can be found around Eger (Nyerges hill, Nyerges plateau, Kakó plateau), Szomolya (Vén hill, Kaptár meadow) and in the surroundings of Cserépvárhalja (Mangó plateau, Nagykúp, Furgál valley, Csordás valley). Beyond these locations, more beehive rocks stand in the vicinity of Sirok, Egerbakta, Egerszalók, Ostoros, Noszvaj, Bogács, Cserépfalu, Tibolddáróc and Kács settlements.

As of today, 77 beehive rocks in 40 sites are known within the Bükkalja area, with a total of 482 niches carved into the stone formations.

These rocks with man-made niches were called beehive rocks by the inhabitants of Szomolya. In the surroundings of Eger they are called “rocks with fake windows”, while in other places they are referred to as “churn rocks”, “devil’s towers”, “midwife’s chairs”, “saddlers”, “sharp rocks”, “goat rocks”, “rocks with windows”, “king’s chairs” or “stone dragons”; however, the name “beehive rock” is the most common and widely known.

Researchers trying to solve the mysteries of these formations also use the expression “beehive rock” in their studies: Ferenc Kubinyi in 1865, Gyula Bartalos in 1885 and 1891, Gáspár Klein in 1939, Andor Saád in the 1960’s and Péter Mihály from the 1970’s all worked with the same terminology.

The most disputed topic about beehive rocks is the motivation behind the origin of the carved niches.

A depressive margin encircles the edge of the averagely 60 cm high, 30 cm wide and 30 deep man-made niches (the margin is clearly visible on intact ones), with occasional holes on the edges. These holes imply that the man-made niches were once covered, and the lids were fastened with wedges driven into the holes.

There are several theories and speculations about the original purpose of beehive rocks. Historian-archaeologist priest Gyula Bartalos, the first researcher of the topic supposed that beehive rocks might have been used as tombs: urns with the ashes of the deceased were stored in the niches. Bartalos first thought that the niches were originally carved by Hun-Hungarians, but later modified his theory, connecting the origin to Celts and Scythians. Gáspár Klein, chief archivist of Borsod county, supposed that beehive rocks originated from the era of the settlement of Hungarians, and that the fake windows might have had idolatrous, sacrificial purposes. Even Bartalos’s study mentions – however dubiously – the recently most common and accepted opinion about the purposes of the rocks: beekeeping.

In 1891, his study was published in the journal of “Archeologiai Értesítő”, stating: „Common people, arguing on the spur of the moment, call these rocks beehive rocks because of the niches.

They think that these rocks were once used as hives by our ancestors, with bees living in the rocks.”

The most significant representative of the idea of ancient beehives was Andor Saád, a physician from Miskolc. Together with archaeologist József Korek, he performed some excavations around the beehive rocks in Cserépvárhalja and Szomolya in the early 1960’s. However, findings from the excavations – dated from the 11th - 14th centuries – provide no proof or justification for any of the aforementioned theories.